

אתר דעת - מכללת הרצוג

דברי תשובה

ד"ר זאב שפנייר

אני רוצה להוסיף כמה רעיונות בקשר לדברים שהעלה אליעזר ליבנה וכמה מלים בזכותם של גירושין. בדין טען ליבנה שהימים שבהם יחיו בני הזוג עם עצמם בלבד, הן בשחרותם והן בבגרותם יהיו ארוכים יותר, ואכן הדגשתי כי לא מספיק שאנחנו נלמד את הצעירים כיצד לחנך ילדים, אלא איך להביא ילדים לעולם — גם זאת לימדו לפנינו, השאלה היא האם אנחנו יכולים למצוא טעם בחיים המשותפים. ויפה העמיד מר גולדשמידט כי לפירוד שהיה בעבר אין כל יסוד בחיים שלנו. וכי השיתוף הוא הכרח. דומה שאנו צריכים ללמד וללמוד איך אנשים יחיו יחד.

דיברתי בפתח הדיון על הידברות, דיברתי על הבנה הדדית, דיברתי על אותם הדברים החשובים, שכתובים בספרים. אלא שכשאנחנו מוכרחים לחיות אותם, הם באמת קשים. לאמור, כיצד ימצאו אנשים עניין משותף בחייהם, כשאין ילדים וכשכל כך הרבה שנים של חיים משותפים לפנינו. לדעתי ההשכלה לא תספיק כאן. היסוד הוא באמת אותו לימוד משותף של קבוצה בכיתה, שהוא ממלא תוכן לחיים.

ומכאן לעניין, שלדעתי הוא הרבה יותר חשוב בעידן החדש שלנו, הבעיה של ניצול הזמן הפנוי. זה דבר גורלי ומכריע. אני מניח שאנחנו לא נוכל למלא את החיים, לפני מה שקוראים באנגלית The Idiot Box "התיבה של האידיוטים", דהיינו הטל-ביזיה. הכלי הזה עדיין לא הוכיח את עצמו, והוא לפי שעה ריק מתוכן. אינני מאמין כי בזמן הקרוב הוא ימלא את אותה הפונקציה, שמישהו בוודאי צריך למלא אותה, לסייע לבני אדם לנצל כהוגן את זמנם הפנוי. יש שסבורים כיום כי על החברה שלנו להיהפך מחברה יוצרת לחברה לומדת. עובדה היא, שאנחנו לומדים יותר ויותר. יש שגם סבתות חוזרות ללימודים לאוניברסיטה. לפעמים יושבים כאחד בחדר אחד, לא רק בני שני

אתר דעת - מכללת הרצוג

דברי תשובה

דורות, אלא לפעמים בני שלושה דורות ולומדים. אותו צורך של לימוד משותף, לימוד לאורך כל החיים, הוא כורח המציאות. ואכן במקורות שלנו אנחנו מוצאים, כי החברה הלומדת היא אידאל. כך ייהפך הזמן הפנוי למסגרת של לימוד, מסגרת של יצירה, מסגרת של גדילה והתפתחות אישית, עד יום מותו של האדם. ואכן אין איש מאתנו פטור מלהגיע לפיתוח היכולת האינטלקטואלית בתקופה ממושכת, כמו שראינו.

המשפחה בימינו שוב אינה מסגרת כלכלית בלבד, אלא היא הופכת למסגרת חברתית, מסגרת הנותנת תוכן לחיים משותפים, כך שהיא היסוד של חברה יוצרת, חברה אנושית. דווקא משום כך יש היום חשיבות לדבר, שגבר ואשה גם ילמדו איך להיות במשותף. יתכן שצריך ללמד זאת, החל מגן הילדים ובית הספר. יכול להיות שצריכים להקים חוגים שבהם ילמדו את התורה הזאת. יכול להיות שצריך להיות כאן ייעוץ אינדיבידואלי וקבר-צתי אבל בדרך שלמדנו לפני כצד, דרך משל, לערוך שולחן, או לבשל ולא להקדיח תבשילים, עלינו גם ללמוד איך להיות במשותף. אין למצוא את היסוד הזה, שאנחנו מכנים תקשורת, הבנה הדדית וכל הכרוך בכך. זה יכול להיות במסגרת של אוניברסיטה, זה יכול להיות במסגרת של איזה שהוא חוג אחר.

הדגשנו כי במציאות החדשה הנישואין מוקדמים יותר, משום כך לא תמיד הם מותאמים, השלום אינו שרוי בבית ואין הבנה בין בני הזוג. היהדות לא הכריחה מעולם אנשים להישאר יחד. האפשרות להינשא היא קלה, האפשרות לצאת מן הנישואין אף היא קלה. ואני חושב כי דווקא כיום, בהתחשב במשך החיים הארוכים, יש לדאוג בעזרת אמצעים מדעיים שההתאמה בין הצעירים לבין עצמם תהיה טובה יותר. ואם משום מה מרגישים שהקב"ה או ההורים לא זיווגו את הזיווג כל כך טוב, אני חושב שמוטב להתיר את הקשר הזה מוקדם ככל האפשר, וללמוד מן הנסיון הרע, מאשר לחיות יחד חיים ממושכים, שיהיו רק סבל לזוג עצמו ובוודאי הרס לילדים.

אנחנו מוצאים היום שאחוז הגירושין הוא גבוה. אני עדיין אינני משוכנע שזה מוכיח באמת על הרס חיי המשפחה וחיי החברה. השאלה היא רק זאת: אפשר לטעות פעם אחת, אך כלום צריך לחזור על אותה טעות. מבחינה פסיכולוגית אנחנו יודעים כי בדרך כלל גבר שמצא את האשה הלא נכונה פעם אחת, הוא יעשה

אתר דעת - מכללת הרצוג

המשפחה היהודית במבחן ההווה — סימפוזיון

גם את הנסיון השני והשלישי עם האשה הלא נכונה. הגירושין עדיין אינם מביאים ללימוד. כשהזיווג לא עלה יפה יש להבין ראש לכל מה היסודות החולניים שהביאו לקשר הבלתי מתאים, המביא לסבל. אני חוזר לדברי הקודמים, דווקא עתה כשהנישר אין ממושכים יותר, עליהם להיות מאושרים יותר ומותאמים יותר, כדי שבאמת ישרור השלום בבית.

ולסיכום, ברור כי דווקא בחברה שלנו הצורך ללמוד בכל התחור מים הוא דבר חשוב מאוד. לימוד אינדיווידואלי, לימוד אינטלקט-טואלי כדי שהאדם ינצל את יכולתו הפוטנציאלית ויגיע להישגים גבוהים. ברור שלא נוכל לתאר לעצמנו צורה של חיי משפחה בריאה ותקינה בלי ערכים. זה הדבר היותר חשוב, ובמסגרת הזאת לא הדגשנוהו מספיק. מהם הערכים המחייבים את כלנו, כדי שחיי המשפחה והחיים האינדיווידואליים יהיו חיוביים. ואנחנו מרגישים את זה יותר ויותר דווקא בשפע חומרי יש זמן ואפשרות לדון בצורה מעמיקה בבעיות הערכיות של החברה בה אנו חיים. זה בעצם. האתגר העיקרי: האם נמצא את אותם ערכים המחייבים אותנו לחיי שיתוף, לחיי אושר? בתורתנו הוזכרו מכבר כל המצוות שבהן נחנך את הדור החדש שיקבל אותן ויחיה בהן.

אליעזר ליבנה ז"ל

אקדים תשובות לשאלות שנשאלו מן הציבור, ואמשיך בהערות לדברי חברי. השאלה הראשונה היא: האם עליית שיעור הילודה היהודית היא תופעה חולפת? ברצוני להשיב בהקשר סוציולוגי: אם יתגברו החישוקים היהודיים של החברה הישראלית: עלייה, קליטה, התנחלות, אהבת הארץ, שיבה למסורת, כפי שמתגברים עכשיו — אין זו תופעה חולפת. הילודה תתייצב, לדעתי, בגובה ממוצע כפי שהיתה לפני עשרים שנה. אז, בהשפעתו של גורם חולף: המשפחה היהודית מארצות המזרח שלא ידעה תיכנון ילודה; עכשיו תעלה הילודה בהשפעתו של גורם קבע: המשפחה היהודית הצעירה, **המתכננת** ריבוי ילדים.

נשאלתי, האם היחס ההדדי בין ילודה יהודית וילודה ערבית יש לו ממשות; הרי שיעור הילודה הערבית גדול עדיין הרבה משיעור הילודה היהודית? התשובה ברורה. באמצע שנות השישים, היתה

אתר דעת - מכללת הרצוג

דברי תשובה

הילודה הלא-יהודית, שכוללת מוסלמים, דרוזים, נוצרים — וביניהם הבדלים גדולים — 50 לאלף; הילודה היהודית 22 לאלף. ב-1971 היתה הילודה הערבית 45.5 לאלף; הילודה היהודית 25.3 לאלף. הווה אומר: עודף הילודה הערבית על פני הילודה היהודית הצטמצם מ-28 ל-20. אם מגמות אלה תמשכנה — זה קשור בתשובתי הראשונה — ילך ויקטן ההפרש, וזרם העלייה יכסה פי כמה את ההפרש שיישאר. זרם העלייה כבר מכסה עכשיו פי כמה את ההפרש המצוי.

עתה קצת הערות לחברי בשולחן. ראשית, מהו המשקל היחסי של החינוך האינסטיטוציוני מחד גיסא, והחינוך המשפחתי מאידך גיסא? המחקר הפסיכולוגי מודרני (אם להתחיל בפרויד) אומר, שלגבי עתידו של אדם ואופיו מכריע הגיל הרך. חכמינו סברו, שבזמן ברית המילה אין לדבר ליצנות ושטויות. מדוע? — האם הרך הנימול מבין? התשובה היא, שהוא שומע את לחן הדיבור... התפיסה הפרוידיאנית טוענת, שהשנים הראשונות בחיי הילד, בחוג המשפחה, קובעות את אופיו של אדם. כיצד מחתלים ילד, כיצד דואגים לנקיטתו, כיצד קובעים את הושבתו על סיר, כיצד מדברים ההורים, אוצר המלים שמנחילים לו, דרך ההגיון הנוהגת ביניהם, כל שמתרחש במשפחה לגבי הילד כל זה קובע את חינוכו של האדם ואת דמותו יותר מבית הספר לרבות האוניברסיטה. אם הבעל אומר: אני רוצה, והאשה אומרת: אני לא רוצה, לפי זה יצמח הילד: רוצה — לא רוצה, רוצה — לא רוצה.

דווקא בחיים המודרניים — ובעקבות המחקר והרפואה המודרנית — המשפחה היא הגורם המכריע בחינוך. פרודוקטיביות החינוך האינסטיטוציוני תלויה בכך, אם המשפחה מלווה את הילד בחינוכו זה. כיוון שלומדים עכשיו יותר, קובע הליווי המשפחתי בשיעור גדול יותר את טיב הלימוד. אם אמא ואבא מסתכלים בספר (או במשוואה מאתימאטית) כשור מסתכל בש"ס, להבדיל, זה דבר אחד; אבל אם מלווים את הילד בקריאה, ומסייעים לו במידת יכולתם, זה דבר אחר לגמרי.

העניין השני נוגע ליחסים שבין הבעל ואשתו. בתקופתנו זה עולם שלם. אבחר מתוכו תופעה, שעדיין לא נקלטה במלוא משמעותה: אותו יצור הקרוי אדם, חי עכשיו בממוצע ארבעים שנה יותר מאשר סבא וסבתא. אם חי לטובתו או לרעתו, על זה אפשר לדון, אבל הוא חי! מכאן, שתקופת הנישואין ארוכה עכשיו פי שניים

אתר דעת - מכללת הרצוג

המשפחה היהודית במבחן ההווה — סימפוזיון

וחצי, או פי שלושה יותר מאשר מבעבר. אם נביא בחשבון כי בדור האחרון הנישואין מקדימים — ובארץ ישראל זה לטובה — הרי הפכו עתה הנישואין לתופעה סוציאל-פסיכולוגית אחרת לגמרי מאשר לפני שני דורות.

מתעוררת השאלה; בין השאר, מה יעשו שני אלה, הגבר והאשה, לאחר גמר התקופה של הריון והולדה, של טיפול וחינוך, כאשר הילדים בגרו? בתקופות קודמות התקרב אז מעגל החיים לתמו. עכשיו הוארך גיל "הקשיחות" מ-45—50 עד 80 שנה (הממוצע הסטטיסטי אצלנו 76), אין ילדים בבית, ולפעמים אין דאגות פרנסה (שהן לטובתנו), גם הפעילות המינית מאבדת אז מחשיבותה. מה יעשו השניים, הבעל והאשה, כשהם לבדם? אחת המסקנות היא, נדמה לי, בכיוון שהזכיר ד"ר שפנייר: האשה צריכה לקבל יותר השכלה, שתבין במה הבעל עוסק (אם עוסק בדבר בר-טעם), תהיה לו חברה בעיסוקיו העיקריים. הנישואין בתקופת החיים הארוכים זו בעיה גדולה.

מכאן — לאוניברסיטה. לגבי צעירים רבים האוניברסיטה היא בית-חרושת לתעודות, המעידות על ריקנות ממולאת מלים לועזיות. כזהו חלק גדול מ"מדעני" המדינה, הכלכלנים, הסוציולוגים, הפסיכולוגים, ועוד. הישגיהם — דבר מפוקפק; במידה שבעל התעודה סבור כי למד משהו מועיל ו"מגיע" לו, הרי זה דבר מסוכן. לא כך לגבי האשה. הסטודנטית הלומדת אותה פסיכולוגיה, כלכלה, סוציולוגיה, ספרות — מכשירה את עצמה בבוא הזמן לחיי נישואין פרודוקטיביים יותר. בשבילה ההשכלה היא לרוב תורה לשמה. דבר שלגבי הגברים הוא מיותר, לגבי הנשים עשוי לתת טעם לחיי הנישואין בשנים הארוכות שבעל ואשתו נשארים לבדם.

יוסף גולדשמידט

אני רוצה להתייחס לשאלתו של המנחה פרופ' ליבמן אם הבינותי אותה אל נכון: האם יש סיכוי, שהכנסת תשנה את החקיקה באותן הנקודות או באותם התחומים, שהזכרתי אותם, מתוך קבלת אותן ניתוח שהצגתי בקצרה לפניכם. אינני סבור כי יש סיכוי רב שכדבר הזה יקרה, גם אם ההצעות יובאו לפני הכנסת.

אתר דעת - מכללת הרצוג

דברי תשובה

יכולתי לומר, שברגע זה, דרך משל, אנחנו כבר דנים יותר משנה בהצעת חוק שבאה אלינו מן הממשלה, והוא נקרא "חוק יחסי ממון בין בני הזוג", והחוק הזה איננו מזכיר את הידועה בציבור. אבל בדיונים בוועדת חוקה, חוק ומשפט שמענו דעות של חברים דתיים בתוך הוועדה ושל באי כח הרבנות הראשית ובית הדין הרבני העליון.

אחד החידושים של חוק זה הוא שבעת פקיעת הנישואין — במקרה של מוות או במקרה של גירושין — יחולק כל הרכוש שווה בשווה בין הבעל והאשה, למעט מספר פריטים, שהחוק קובע אותם. טענו הדוברים הדתיים לגבי החוק הזה: תראו רבותי, זה למעשה מעודד גירושין, מפני שזה כמו גט עם נדוניה. נניח שהאשה רוצה מאד לקבל גט, מטעם זה או אחר. אשה שרוצה את זאת שוקלת: ממה אתפרנס, איך אחיה וכו'. היא יודעת שיש לבעל רכוש רב — שיש לו בית-חרושת ויש לו נכסים. טבעי הוא שהיא לוחצת על גט והיא יודעת: כאשר היא תשיג את הגט יהיה לה גם מחצית הרכוש של הבעל. זה מה שקראו "גט עם נדוניה", המעודד את הפירוד במשפחה, שהרי אותו חלק שמעוניין להיפרד איננו מסתכן, ואיננו מסכן את מעמדו מבחינה חומרית. שוב אותו רעיון, שהמצב החומרי הוא עדיין מכוון חשוב מאד בהתנהגותו של בן-אדם. כשם שאדם לא יתפטר היום ממשרה טובה מבלי שידאג לפני כן מה יעשה לאחר מכן, כך אין אדם מפרק את המשגרת, הנותנת לו קיום מסודר ומכובד, מבלי לדעת מה יקרה לו אחר כך. אם בפירוד זה מובטח לו שלא יפסיד כלום, הרי אני מעודד למעשה, שכל רוח מצויה תעשה את זה, דהיינו לדחוף בכיוון של פירוק המשפחה.

דעתי היא איפוא זאת: חרטה, ושינוי התנהגות כתוצאה ממנה, היא תופעה די נדירה, ואינני יודע אם אנחנו, שעברנו זה עתה את עשרת ימי תשובה ויום כיפור — כמה מאיתנו חיים היום, בכ' בתשרי, אחרת מאשר היו חיים בכ"ט באלול, כלומר, באיזו מידה היתה כאן חרטה ונשתנו דברים? חרטה של ציבור, חרטה של בית-מחוקקים, המייצג ציבור, זהו דבר עוד יותר קשה, ואינני רוצה לעורר כאן תקוות רבות.

עכשיו אומר דבר לשאלות החינוך שד"ר שפנייר עורר אותן. אני מסכים איתו שהחינוך כיום (כל חינוך, הדתי והממשלתי, זה לא משנה כל כך בעניין זה; אולי יש הבדלים, אבל אינני רוצה

אתר דעת - מכללת הרצוג המשפחה היהודית במבחן ההווה — סימפוזיון

לעמוד על ההבדל הזה (ברגע זה) — צריך באמת לרשום לפניו, ולהסיק מסקנות משינויים במציאות של המשפחה היום, ומה מצפים מן הגבר ומן האשה בברית הנישואין ובקיום המשפחה. יש מקום לחשש שחלק מהצגת תדמית הגבר במשפחה, האב אבי המשפחה, ושל האשה אם המשפחה, כפי שהדבר מוצג בפני הילד, מגן-הילדים ומהפעוטון, לפחות עד לגמר בית הספר היסודי, שתדמיות אלה אינן תואמות את המציאות של היום.

אם אנחנו מבססים את החינוך הזה, מצד אחד על הספרות, על הסיפורים, על השיחה המחנכת, ומצד שני על קווים אחדים במשפט העברי, שהתלמיד בא במגע איתם בשיעורים של הלכה, תלמוד, או לפעמים בשיעורי תודעה יהודית, הרי הוא בא, למשל, למשפט כזה: "כל כבודה בת מלך פנימה". כלומר, האידיאל שהאשה האידיאלית חיה סגורה ומסוגרת בארבע אמות של הבית. הוא יודע מתוך הסיפורים, נניח ממזרח-אירופה, והציבור החסידי, על ההפרדה המירבית, אם לא גמורה, בין גברים ונשים בכל חיי החברה. הגבר היה נוסע לחגים לחצרו של הרבי, היה יוצא, עוזב את הבית. מי נשאר בבית — האשה נשארת לבדה. יש הפרדה. וכן בהרבה דברים אחרים. הילד יכול, אולי, ללמוד בהלכה, שכל מה שקנתה אשה קנה בעלה — דבר שאינו רק הלכה יבשה, אלא גם מביע משהו וכו'. אם כן, זהו חלק מן המידע, אלה מהווים חלק מן הרעיונות הפורמאטיביים הזורמים אל התלמיד, אל החניך — אני אומר: מגן הילדים, לפחות עד גמר בית הספר היסודי, אולי אפילו למעלה מזה, אם כי למעשה אז הילד כבר יותר עצמאי גם בראייתו וגם במחשבותיו.

אבל מציאות החיים שלנו איננה היום כמו אותם סיסמאות וסיפורים, אפילו בחוגים חסידיים בארץ; אבל עוד פחות מזה באמריקה, שם האשה יוצאת לעבודה, לא כל אשה, אך נשים רבות יוצאות לעבודה. אין שומרים על כך, שלא טוב ולא רצוי ולא יפה שאשה תעזוב את הבית ותלך למקום כלשהו מעבר לחנות המכולת. לא, היא הולכת לעבודה. לפעמים חיי הבעל, חיי המשפחה תלויים בעבודה הזאת, לפעמים חיי המשפחה משופעים יותר, גוחים יותר בזכות העבודה הנוספת הזאת. ד"ר שפנייר הזכיר כי האשה חדרה לכל מקום בחיי הציבור והארגון, ומה לנו לדבר בישראל, שיש לנו ראש ממשלה אשה! וזאת לא המדינה היחידה, גם בהודו כך, ויש עוד מקומות כאלה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

דברי תשובה

אם אנחנו חושבים רק על תפקידה ותרומתה של האשה הצעירה, המתבגרת, המבוגרת, אפילו עד לגיל זקנה ושיבה, בהתיישובות, ביישובה של ארץ ישראל, בייסוד מושבות וקיבוצים, והיום בשנים אלה של היאחזויות והתיישובות חדשה, שבלי בנות המוכנות לבוא עם הבחורים למקומות קשים, מסוכנים, שכל מיני תנאי חיים קשים שוררים שם, הרי בלעדיהן הרבה מן הנקודות האלה לעולם לא היו מוקמות! והרי איפוא תמונה אחרת לגמרי של המשפחה, של הברית בין האיש והאשה, של התלות ההדדית, של מה שאחד צריך להסכים שהשני או השנייה תעשה, וכך ההיפך. התמונה אחרת לגמרי!

במידה שיש בחינוך הכנה לחיים, ההכנה הזאת צריכה אמנם להיות צמודה לערכים, אבל הערכים צריכים להתייחס למציאות שאותם הערכים רוצים להסדיר אותה. אני חושב שהמחנכים ומערכת החינוך בכללותה, צריכים לתת את דעתם על כך, שהבחור ידע למה לצפות ולמה לא לצפות מחברתו בחיים, והבחורה צריכה לדעת מה היא חייבת לעשות, ומה מותר לה לצפות מחברה בחיים, מפני שאם ההכנה לחיי משפחה היא בכיוון אחד, שהיה נכון עד לפני חמישים או מאה שנה, והמציאות בכיוון הפוך כמו שהיא היום, הרי יציבותה של אותה מסגרת, המשפחה, היא בהחלט בסכנה.